

PAULINA PERET-DRAŻEWSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

MŁODZIEŻ JAKO PODMIOT ŻYCIA SPOŁECZNEGO – PRZYSZYNEK DO DYSKUSJI NA TEMAT ORIENTACJI PROROKOWYCH MŁODZIEŻY

ABSTRACT. Peret-Drażewska Paulina, *Młodzież jako podmiot życia społecznego – przyczynek do dyskusji na temat orientacji prorokowskich młodzieży* [Contemporary Youth as a Subject of Social Life]. Studia Edukacyjne nr 35, 2015, Poznań 2015, pp. 113-130. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2904-9. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2015.35.6

The primary aim of the article is a theoretical discourse about contemporary young people participating in modern life, an important part of social life. In light of the considerations presented in the article, young people are seen as a subject of social life. This is an important component of the debate on current and future socio-cultural aspects of life in modernity.

Key words: youth, modernity, subjectivity

Niniejszy artykuł poświęcony jest rozważaniom nad kondycją jednostki partycypującej w społeczno-kulturowym wymiarze rzeczywistości, która szczególnie uwidacznia się w ponowoczesnej formacji społecznej. Podjęta analiza odnosi się do kategorii młodzieży, która szczególnie wpływa na charakter zmian społecznych, podejmując zadanie krystalizacji tożsamości społecznej. W niniejszym rozumieniu młodzi stanowią podmiot życia społecznego. To określenie jest parafrazą słów X. Gliszczyńskiej: „człowiek jako podmiot życia społecznego”, która argumentuje sformułowanie w następujący sposób:

człowiek chce mieć możliwość wyboru, samodzielnie podejmować decyzje i odczuwać zależność wyników własnego działania od siebie samego. Oddziaływanie na otoczenie jest wartością samą w sobie, podobnie jak rozumienie świata¹.

¹ X. Gliszczyńska, *Wstęp*, [w:] *Człowiek jako podmiot życia społecznego*, red. X. Gliszczyńska, Wrocław 1983, s. 14.

Młodzi szczególnie wpisują się w nurt podmiotowego ujmowania rzeczywistości, bowiem relacje jednostki z partycypowaną rzeczywistością społeczno-kulturową intensyfikują się w okresie adolescencji, kiedy to młodzież świadomie podejmuje refleksje nad swoim miejscem w systemie społecznym, w ramach realizacji szeregu tożsamościowych zadań rozwojowych. Z uwagi na niniejsze kwestie, głos młodego pokolenia stanowić może prognostyk przyszłych kierunków rozwoju współczesnych zjawisk socjokulturowych.

Zaprezentowane powyżej ujęcie jest zbieżne z tendencjami uchwyconymi w *Raporcie Młodzi 2011*². K. Szafraniec, autorka raportu, doskonale wyjaśnia konieczność podejmowania szczegółowych studiów nad adolescentami, podkreślając, iż

młodzież jest bardzo dobrym punktem odniesienia do obserwacji tego, co dzieje się z całym społeczeństwem. Jest soczewką, w której skupiają się najróżniejsze problemy i napięcia systemu. Jest barometrem zmian i społecznych nastrojów. Sytuacja młodych, ich sposób postrzegania świata, ich aspiracje i dążenia życiowe są miarą zmian, które już się dokonały, i dystansu, jaki jeszcze jest do pokonania. Diagnozy młodzieży w naturalny sposób zmuszają do myślenia o przyszłości, wprowadzają w ten rodzaj praktyki intelektualnej, bez której trudno sobie wyobrazić uprawianie światłej i dalekowzrocznej polityki – są naturalnym punktem odniesienia dla prognoz³.

Nawiązując do problematyki niniejszego artykułu⁴, którą stanowi młodzież jako podmiot życia społecznego, należy podjąć refleksję nad naturą pojęcia podmiotowość. Ta wieloznaczna kategoria jest obiektem zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, zatem jej główny sens przybiera wiele postaci w zależności od dyscypliny naukowej i teorii, która ją tłumaczy.

Socjologiczny wymiar pojęcia podmiotowość odnosi się do ustosunkowania między jednostkowym działaniem a strukturą społeczną. Wynika z tego, iż znaczącym dylematem tożsamości, stojącym przed jednostką żyjącą w świecie permanentnej zmiany, jest bycie „pomiędzy” indywiduali-

² Raport przedstawia szereg różnorodnych wyników badań empirycznych, roczniki statystyczne, demograficzne bazy danych i dzięki temu stanowi cenne źródło informacji na temat różnorodnych zagadnień dotyczących współczesnej młodzieży, m.in. jak wymiana pokoleniowa, aspiracje i oczekiwania, edukacja, rynek pracy, styl życia, konsumpcja, czas wolny, nowy ustrój, polityka, zdrowie, zachowania społeczne. K. Szafraniec (red.), *Młodzi 2011*, Warszawa 2011.

³ Tamże, s. 11.

⁴ Zaprezentowane w niniejszym artykule rozważania teoretyczne oraz wyniki badań empirycznych stanowią fragment rozprawy doktorskiej: „Obraz współczesnej młodzieży postrzegany z perspektywy rówieśników” napisanej przez autorkę pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Agnieszki Cybal-Michalskiej w 2013 roku.

zmem a wspólnotowością⁵. Istota tego zagadnienia leży w relacji ja – inni, a zatem w ustosunkowaniu się jednostki do pozostałych uczestników życia społecznego. Podstawą tego typu rozważań powinno być rozstrzygnięcie kwestii dotyczącej sposobu definiowania pojęcia społeczeństwo. Otóż, najprostsze uchwycenie istoty społeczeństwa jako ogółu jednostek jest niewystarczające. Na paradoks uproszczonego rozumienia tego zagadnienia zwraca uwagę N. Elias. Zdaniem tegoż autora:

społeczeństwo istnieje tylko dlatego, że istnieje wielka liczba ludzi; funkcjonuje nieprzerwanie, ponieważ wiele indywidualów chce i robi pewne rzeczy, a jednak jego struktura, jego wielkie historyczne przekształcenia jawnie nie zależą od intencji poszczególnych ludzi⁶.

A zatem, społeczeństwo to coś więcej niż suma jednostek. Wyróżnia się dwa modele ujmowania społeczeństwa. Po pierwsze, można je rozumieć jako świadomie zaplanowaną instytucję stworzoną celowo przez zbiór indywidualności. Ten nurt przedstawia tendencje indywidualistyczne, w myśl których „społeczeństwo (...) jest jedynie środkiem, a jego cel stanowi dobro pojedynczych ludzi”⁷.

Drugie ujęcie traktuje społeczeństwo jako byt nadrzędny wobec jednostek, gdzie jednostka jest środkiem do realizacji niezależnego od niej projektu. Społeczeństwo ujmowane jest jako byt organiczny. Jednoznaczne opowiadanie się za jednym z powyższych nurtów nie wyjaśnia istoty bytu społeczeństwa, ponieważ akcentuje wówczas selektywne argumenty, świadomie pomijając tezy przeciwnego poglądu. N. Elias proponuje następujące wyjaśnienie tego dylematu:

rozważane na głębszym poziomie, zarówno jednostki jak i społeczeństwo, które razem tworzą, okazują się na równi pozbawione celowości. Żadne nie istnieje bez drugiego. Przede wszystkim po prostu tu są – jednostka w towarzystwie innych, społeczeństwo jako stowarzyszenie jednostek – tak w istocie pozbawione celu jak ciała niebieskie, które tworzą system społeczny, czy systemy społeczne, które tworzą Drogę Mleczną. I to bezcelowe współistnienie jednostek w społeczeństwie stanowi materiał, podstawową ośnowę, w którą ludzie wplatają rozmaite wzory swych celów⁸.

Społeczeństwo i jednostki są ze sobą ściśle powiązane i wręcz niemożliwe jest sztuczne wyodrębnienie tych dwóch bytów, bowiem

⁵ Patrz: A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. Życie w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2010.

⁶ N. Elias, *Społeczeństwo jednostek*, Warszawa 2008, s. 7.

⁷ Tamże, s. 13.

⁸ Tamże, s. 15.

życie w społeczności może być w większym stopniu wolne od niepokojów i napięć, tylko jeśli wszystkie należące do niej jednostki są dostatecznie zadowolone; więcej zaś zadowolonych indywidualnych istnień może pojawić się tylko wówczas, gdy odnośna struktura społeczna wolna jest od napięć, zaburzeń i konfliktów⁹.

Powiązanie między jednostkowym działaniem a strukturą społeczną stanowi główne pole dociekań naukowych dialektycznej teorii podmiotowości socjologicznej w ujęciu P. Sztompki. Teoria ta wskazuje na istotność działania jednostek, które jest ujmowane w stosunku do struktury społecznej. Autor podkreśla „strukturotwórczą, kreatywną rolę działań ludzkich”¹⁰, która odrzuca dotychczasowy pogląd nauk humanistycznych o nadrzędności struktur społecznych wobec działania jednostkowego. P. Sztompka rozumie

podmiotowość jednostek, klas, mas, ruchów społecznych jako zdolność (dysponowanie środkami, umiejętnościami, motywacjami) do wywierania wpływu na kształt struktury społecznej lub podmiotowość społeczeństwa-rozumiana jako podatność struktur społecznych na tego rodzaju wpływy (ich plastyczność, reformowalność)¹¹.

Autor dialektycznej teorii podmiotowości rozwinął ją na podstawie analiz szeregu dotychczas sformułowanych koncepcji traktujących o podmiotowości, przedstawiając siedem założeń, które zreferuję poniżej¹².

Pierwsza teza dotyczy wzajemnego, obustronnego wpływu działań i struktur, co wskazuje na odrzucenie determinizmu mówiącego o wpływie warunków zewnętrznych na działania oraz fatalizmu, czyli odgórnie ustalonych zdarzeń, na które jednostka ludzka nie ma wpływu. Z tego wynika kolejne założenie dialektycznej teorii podmiotowości, które w miejsce determinizmu i fatalizmu odwołuje się do aktywizmu, czyli wpływu aktywności ludzkiej na charakter struktur społecznych. Związek działanie-struktura przybiera postać procesualną usytuowaną w konkretnym czasie historycznym. Aktywny podmiot podejmujący działania, przekształcający struktury społeczne sam osiąga wymiar społeczny. P. Sztompka argumentuje niniejszą tezę zauważając, iż znaczące historyczne wydarzenia będące skutkiem działań wybitnych jednostek mogły mieć miejsce jedynie za sprawą grupy społecznej, którą mobilizowała do działania owa wybitna jednostka.

Istotnym elementem partycypacji jednostek w życiu społeczno-kulturowym jest jakość relacji pomiędzy indywidualnymi dążeniami a potrzebami

⁹ Tamże, s. 13.

¹⁰ P. Sztompka, *Socjologiczna teoria podmiotowości*, [w:] *Podmiotowość. Możliwość – rzeczywistość – konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichocki, Poznań 1998, s. 13.

¹¹ Tamże, s. 13.

¹² Patrz: tamże.

grup społecznych, które wyznaczają spostrzeganie innych. Uczestnictwo w świecie społecznym sprawia, iż funkcjonowanie podmiotów go kształtujących jawi się w sposób dualistyczny, bowiem z jednej strony ludzie zorientowani są na realizację indywidualnych celów, z drugiej natomiast – zobowiązani do wypełniania zadań służących interesom życia społecznego, które wszyscy współtworzymy. Jednostkowa aktywność wpływa na kształt struktury społecznej, jak też struktura społeczna rzutuje na jednostkową aktywność. Niniejsze założenia będące podstawą teorii strukturacji A. Giddensa¹³ stanowią jeden z głównych elementów dyskursu o relacjach między jednostką a społeczeństwem jako siłami determinującymi jakość partycypacji w zastanej rzeczywistości społeczno-kulturowej.

Kolejnym argumentem przytaczanym przez autora dialektycznej teorii podmiotowości jest uwaga o zależności kondycji podmiotu od miejsca w strukturze społecznej. Jako następne założenie koncepcji podmiotowości P. Sztompka podkreśla istotność warunków społecznych wpływających na kreowanie stopnia możliwości podejmowania działań jednostkowych.

Kolejna teza dialektycznej teorii podmiotowości mówi o istotności niezaplanowanych spontanicznych działań, będących motorem napędowym wszelkich zmian strukturalnych. Ostatnie założenie przedstawianej koncepcji to ujmowanie podmiotowości jako „istotne kryterium postępu społecznego – podstawowy wymiar emancypacji człowieka”¹⁴.

Zagadnienie podmiotowości ujmowane według koncepcji P. Sztompki traktuje niniejszą kategorię jako wpływ działania na struktury społeczne, ukazując szereg sprzeczności i niejasności tkwiących w polu znaczeniowym niniejszego pojęcia. Poprzez zestawienie tych przeciwieństw w obrębie jednej zwartej teorii uwidacznia wieloznaczność natury pojęcia podmiotowość, co czyni tę teorię szczególnie cenną, rzucając jasne światło na podjętą problematykę.

Psychologiczny wymiar podmiotowości rozwinął J. Reykowski, odnosząc się do kategorii aktywności podmiotowej, którą definiuje jako „aktywność kierowaną przez cele wybrane lub wytworzone przez sam podmiot”¹⁵. Podmiotowość ujmowana jest jako możliwość kreowania własnego życia, sprawdzając do minimum wpływ czynników zewnętrznych, skupiając się na osobistej motywacji, własnych możliwościach oraz wewnętrznej potrzebie. Wewnętrzne, realne przekonanie o stopniu wpływu na własne losy kształtowane już od dzieciństwa, zależne w dużej mierze od grupy społecznej, w której partycypuje jednostka, należy odróżnić od pożądanego stopnia

¹³ Patrz: A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji*, Poznań 2003.

¹⁴ P. Sztompka, *Socjologiczna teoria podmiotowości*, s. 13 i 25.

¹⁵ J. Reykowski, *Podmiotowość – szkic problematyki, podmiotowości*, [w:] *Podmiotowość*, s. 199.

wpływowości. Sytuacja, w której „poziom wpływu jest zgodny z osobistym standardem”¹⁶ daje jednostkom poczucie podmiotowości. Stopień poczucia wpływu jest znaczący dla kształtowania własnej tożsamości, bowiem jak wyjaśnia J. Reykowski:

atrybucje efektów do siebie jako sprawcy stanowią podstawę powstawania przeświadczenia o sobie samym jako o istocie, która zdolna jest wywierać zamierzony wpływ na otoczenie, a tym samym posiadać zdolność do podmiotowej nad nim kontroli; przeświadczenia takie stają się składnikiem własnej tożsamości. Innymi słowy, integralnym składnikiem własnego ja jest ujęcie siebie jako podmiotu, czyli dyspozycyjne poczucie podmiotowości¹⁷.

Dyspozycyjne poczucie podmiotowości jest kategorią indywidualną, zależną od: wiodącego obszaru życia realizacji podmiotowości, zasięgu wpływu, wykształcenia. Mając na uwadze dychotomię postrzeganego, a pożądanego poziomu wpływu, autor wprowadził pojęcie dążenia do podmiotowości, które definiuje jako „aspiracje do tego, aby uzyskać obiektywne możliwości kontrolowania własnego losu i wpływania na otoczenie”¹⁸. Owa chęć zwiększenia wpływu na własne losy, ograniczając znaczenie czynników zewnętrznych, stanowi cechę charakterystyczną okresu adolescencji, kiedy dążenie do podmiotowości jest szczególnie intensywne. Wówczas następuje „wyodrębnienie siebie jako samodzielnej istoty o własnych przekonaniach i specyficznych dążeniach”¹⁹. Poczucie bezradności, pokora, pasywne podporządkowania, poczucie uzależnienia potęguje ograniczenie poczucia podmiotowości.

Dążenie do podmiotowości pomimo różnorodnej intensywności cechuje wszystkich ludzi, co wywołuje szereg konfliktów na tym polu. Pierwszy z nich dotyczy faktu, iż indywidualne dążenie do podmiotowości realizuje się w zbiorowości społecznej, co rodzi niebezpieczeństwo zderzenia się z innymi jednostkowymi motywacjami i działaniami będącymi w obszarze ich podmiotowości. Konflikt ten jest wyraźnie widoczny w relacji dziecko-dorośli lub w kontaktach międzyrówieśniczych, gdzie każda strona dąży do realizacji swoich podmiotowych celów. Ograniczenie własnej podmiotowości wynika często z konieczności realizacji zadań społecznych, które nierzadko stoją w opozycji wobec dążeń indywidualnych. Drugi rodzaj konfliktów wokół podmiotowości ma swoje źródło w przeciwstawnych dążeniach wewnętrznych jednostki: dążeniu do podmiotowości oraz dążeniu do uzależnienia się, które stanowią naturalną cechę charakterystyczną człowieka.

¹⁶ Tamże, s. 200.

¹⁷ Tamże, s. 200-201.

¹⁸ Tamże, s. 201.

¹⁹ Tamże, s. 202.

Dążenie do podmiotowości intensywnie rozwija się w okresie adolescencji za sprawą przebudowy struktury ja, która następuje głównie w zderzeniu własnej podmiotowości z realizacją zadań społecznych, kontaktach z rówieśnikami oraz relacjami z rodzicami. Podmiotowość młodzieży przekłada się na spostrzeganie siebie oraz innych łącznie z własną grupą rówieśniczą.

Młodzież stanowi źródło prospektywnych zmian rozwojowych, wnosząc do społeczeństwa dynamikę, witalność i „świeżość” poglądów, jest motorem napędzającym rozwój, co chroni życie społeczne przed stagnacją. Metaforyczne odniesienie do tej tezy stanowi myśl M. Filipiaka:

młodzież wywiera wpływ na dynamikę życia społecznego, na kierunek przebiegu procesów społecznych i jest istotnym podmiotem przemian społecznych. Jeśli więc młodzież choruje to deformuje się całe społeczeństwo. Gdy zabraknie lokomotywy, pociąg stoi. Młodzi chcą, by lokomotywa pędziła jak najszybciej, rzeczą dorosłych jest troska nie o to, by lokomotywę zwolnić, ile o to, by się nie wykołęła²⁰.

Zatem, adolescenti chcą mieć możliwość oddziaływania na otaczający świat, chcą kreować rzeczywistość społeczno-kulturową, w której egzystują. Młodzież nie tylko chce mieć sprawczą moc działania, ale wręcz powinna przejmować inicjatywę w kreacji przestrzeni społeczno-kulturowej. Idąc dalej, osoby młode poprzez swoją specyfikę funkcjonowania tak też czynią, stając się motorem rozwoju społeczeństw. Znaczenie oraz rola młodzieży we współczesnych warunkach społeczno-kulturowych jest duża, o czym świadczą badania antropologiczne Margaret Mead, na podstawie których wskazała, iż kultura współczesnych społeczeństw jest kulturą prefiguratywną, charakteryzującą się inwersją kierunku tradycyjnego przekazu wartości oraz wiedzy pomiędzy dorosłymi a dziećmi/młodzieżą. Zatem, to nie młodzi uczą się od dorosłych, tylko dorośli od młodych²¹.

Niniejszy portret współczesnej młodzieży uwzględniający ponowoczesną formację społeczną służy jako przyczynek do wskazań „rekomendacji dla polityk publicznych”, bowiem „nie można mówić o młodych bez mówienia o przyszłości i nie można mówić o przyszłości bez mówienia o młodych”²².

Zadania tego podjął się M. Boni, redagując 35 rekomendacji dla polityk publicznych. Główna z nich wskazuje na konieczność podjęcia szeregu działań społecznych opartych na perspektywie pokoleniowej, bowiem rekomenduje

²⁰ M. Filipiak, *Młodzież – próba definicji*, [w:] *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, red. H. Kwiatkowska, M. Filipiak, Lublin 2009, s. 15.

²¹ M. Mead, *Kultura i tożsamość: studium dystansu międzypokoleniowego*, Warszawa 1978.

²² K. Szafraniec (red.), *Młodzi 2011*, s. 11.

uczynić wymiar generacyjny kluczowym dla strategii rozwojowych świata, Europy, krajów, a w naszym państwie perspektywy „Polski 2030. Trzecia fala nowoczesności” – po to, by kompleksowe podejście dało szansę na poprawę sytuacji życiowego startu młodych, a zarazem stworzyło warunki dla aktywnej starości i tzw. srebrnej gospodarki²³.

Uzupełnieniem i niejako wprowadzeniem do rekomendacji szczegółowych stanowi druga rekomendacja, która mówi, iż

z punktu widzenia sił rozwojowych oraz doświadczenia zmiany, to właśnie młoda generacja Polaków ma wszelkie znamiona, by nie tylko – jak poprzednicy – zmienić model ustrojowy, ale poprowadzić kraj w przyszłość, opartą na nowych przewagach konkurencyjnych, dokonać naprawdę radykalnego skoku cywilizacyjnego (i to poza wszelkimi różnicami światopoglądowymi oraz ideologicznymi czy politycznymi). W rozwiązywaniu różnych problemów i podejmowaniu wyzwań powinniśmy stawiać na młodych²⁴.

Przedstawiony powyżej obraz współczesnej młodzieży pozwala w pełni poprzeć rekomendacje zawarte w Raporcie *Młodzi 2011*, mówiące o potrzebie wsparcia młodzieży przez świat dorosłych, bowiem to oni stanowią nadzieję i siłę do dalszego rozwoju społeczeństwa. Centrum rozwoju, innowacyjności oraz podejmowania nowych wyzwań we współczesnym świecie to atrybuty przynależne do ludzi młodych, którzy stanowią aktywny podmiot życia społecznego.

Dyskurs na temat młodzieży jako aktywnego podmiotu życia społecznego powiązany jest ze szczegółowymi opiniami dotyczącymi ustosunkowania do siebie i świata, które można uchwycić poprzez diagnozę orientacji prorozwojowych.

Niniejszy termin wprowadzony przez T. Zyska²⁵ rozumiany jest przez niego jako podejmowanie aktywności przez jednostkę, dążąc do osiągnięcia założonego stanu rzeczy. Możliwość podjęcia działań zależna jest od stopnia świadomości własnych powiązań z otoczeniem oraz poczucia możliwości wpływu na zastaną rzeczywistość. Istotną kwestią jest umiejętność określania wizji stanu pożądanego, co motywuje do podjęcia działań. Według tego autora, nastawienie prorozwojowe wynika z motywacji wewnętrznej, nastawienia na przyszłość oraz aktywnego radzenia sobie z rzeczywistością. Powyższe tendencje charakteryzujące jednostkę stanowią obszary, na których

²³ M. Boni, *Rekomendacje dla polityk publicznych*, [w:] *Młodzi 2011*, red. K. Szafraniec, s. 390.

²⁴ K. Szafraniec (red.), *Młodzi 2011*, s. 391.

²⁵ T. Zysk, *Orientacja prorozwojowa*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990.

podłożu wykształcają się szczegółowe cechy osobowości, łącznie składające się na rys osobowości innowacyjnej w ujęciu T. Zyska.

W społeczeństwie płynnej nowoczesności opartym na wszechobecnej zmianie szczególnie „cennym towarem” jest informacja, osiągana poprzez zdobywanie wiedzy oraz ciągłą jej aktualizację. Młodość jest czasem, kiedy następuje intensywny rozwój cech poznawczych oraz praca nad poszerzaniem zasobu wiedzy, bowiem zwiększają one poziom świadomości siebie i świata oraz przygotowują do pełnienia ról społeczno-zawodowych. Edukacja jest podstawowym zadaniem młodzieży, wokół której organizowana jest codzienna rzeczywistość adolescentów. Dlatego, szczególnie istotnym elementem osobowości innowacyjnej jest ciekawość poznawcza, rozumiana jako „wysoki poziom aspiracji do zdobywania wiedzy, przejawiający się w wysokiej ocenie użyteczności wiedzy oraz chęci do jej stałego zdobywania”²⁶. Ciekawość poznawcza stanowi istotny warunek zrozumienia współczesnych warunków społeczno-kulturowych i jest szczególnie ważna w okresie adolescencji na etapie osiągania wiedzy o sobie, kształtowania własnego „ja” oraz kreowania dalszych losów swojego życia.

Wyniki badań własnych na temat orientacji prorozwojowych współczesnej młodzieży dotyczyły poszczególnych jej komponentów, w tym także ciekawości poznawczej. Stopień posiadania powyższej cechy w opinii osób badanych zdiagnozowany został za pomocą pytania o motywy do zdobywania wiedzy, które brzmiało: „Dlaczego się uczysz?” Na podstawie wyników badań można stwierdzić, iż większość respondentów prezentuje wysoki poziom aspiracji do zdobywania wiedzy²⁷, gdzie motywem do podejmowania nauki jest jedynie chęć posiadania dużego zasobu wiedzy, pozbawiona motywacji zewnętrznej. Wiedza traktowana jest jako wartość autoteliczna, co napawa optymizmem, bowiem ujawnia to świadomość młodzieży w zakresie cech pożądaných w świecie płynnej nowoczesności. Podejmowanie nauki wynikające z chęci posiadania dużego zasobu wiedzy najczęściej deklarowane było przez uczniów liceum ogólnokształcącego (3,0) ($R; p = 0,042$)²⁸ oraz osoby osiągające bardzo dobre wyniki w nauce (3,20) ($R; p = 0,000$)²⁹. Ta grupa osób badanych jest świadoma potrzeby zdobywania wiedzy, aby móc

²⁶ Tamże.

²⁷ Przekonanie to znajduje potwierdzenie w wynikach badań nad ciekawością poznawczą młodzieży przeprowadzonych przez A. Cybał-Michalską (patrz: A. Cybał-Michalska, *Orientacje proeuropejskie młodzieży. Stan i potrzeby edukacyjne*, Poznań 2001).

²⁸ Korelacja między zmienną zależną osiągnięcia w nauce a zmienną zależną typ szkoły, do której uczęszcza respondent. Średnia arytmetyczna odnosi się do maksymalnego wyniku 4,0.

²⁹ Korelacja między zmienną zależną osiągnięcia w nauce a zmienną zależną wyniki w nauce respondenta. Średnia arytmetyczna odnosi się do maksymalnego wyniku 4,0.

osiągnąć sukces poprzez zrozumienie zastanych warunków społeczno-kulturowych³⁰.

Wiedza na temat oczekiwań świata wobec jednostki ułatwi egzystencję w świecie płynnej nowoczesności, przez co jednostka może podejmować aktywne działania w celu zmiany otaczającej rzeczywistości. Zdobywanie wiedzy postrzegane jako interesujące zajęcie powinno być powiązane z czerpaniem przyjemności z podejmowania nauki. Jednakże, wyniki badań wykazują, iż ta zależność nie jest jednoznaczna, bowiem tylko 34,9% respondentów deklaruje, że uczy się, ponieważ lubi. Można zatem domniemywać, że osoby badane zdobywają wiedzę, ponieważ są świadome tego konieczności, ale nie zawsze łączy się to z czerpaniem przyjemności. Podjęcie studiów wyższych jako motyw do zdobywania wiedzy deklaruje 77,8% osób badanych, co było szczególnie podkreślane przez młodzież z liceów ogólnokształcących (3,55)³¹ ($R; p = 0,000$) oraz osiągającą bardzo dobre wyniki w nauce (3,67) ($R; p = 0,000$). Niniejsza grupa badanych osób prezentuje wysokie aspiracje edukacyjne, ma określone cele na przyszłość, jest nastawiona na sukces oraz świadomie realizuje zaplanowaną karierę edukacyjną.

Traktowanie nauki jako narzędzia do osiągnięcia innych celów uwiadacznia się również w deklaracjach osób badanych, które mówią, iż uczą się, bo chcą mieć dobre oceny (77,1%). Badania ujawniły istotny statystycznie układ relacji pomiędzy niniejszą kategorią a płcią ($R; p = 0,001$), miejscem zamieszkania ($R; p = 0,028$) oraz wynikami w nauce ($R; p = 0,000$), gdzie większa średnia wskazań dotyczyła dziewcząt, uczniów mieszkających w miasteczku oraz osiągających bardzo dobre wyniki w nauce. Rywalizacja z rówieśnikami jako motyw do zdobywania wiedzy cechuje 36,4% respondentów, zwłaszcza uczęszczających do liceum ogólnokształcącego ($R; p = 0,025$), których ojcowie mają ukończoną szkołę podstawową oraz zawodową ($R; p = 0,005$).

³⁰ Badania zostały zrealizowane w 2013 roku za pomocą kwestionariusza ankiety. Z populacji generalnej wyłoniona została grupa osób biorących udział w badaniu – 439 uczniów klas I-III szkół średnich różnego typu (liceum, technikum, szkoła zawodowa) zlokalizowanych na terenie województwa wielkopolskiego, umiejscowionych na terenie Poznania, Kościana, Opalenicy, Rokietnicy oraz Pobiedzisk Letniska. W celu określenia związków pomiędzy zmiennymi zostały zastosowane określone procedury statystyczne: model regresji (R) oparty na wybranej metodzie wprowadzania biorącej pod uwagę wpływ wszystkich zmiennych uwzględnionych w modelu z wyjątkiem kategorii referencyjnych; korelacja rangowa wyznaczona w oparciu o współczynnik korelacji rangowej Rho-Spearmana (S). Określono poziom istotności statystycznej o wartości $p < 0,05$, którą przyjmuje się w naukach społecznych.

³¹ Dane przedstawione zostały za pomocą wskaźników w postaci średniej arytmetycznej w odniesieniu do wartości 4,0.

Powyższe wyniki badań własnych pokazują, iż rywalizacja z rówieśnikami może być istotnym uwarunkowaniem do uczenia się dla osób, które mają utrudnione warunki ze względu na udział niekorzystnych czynników psychospołecznych³². Przymus do nauki deklaruje aż 80,1% uczniów, którzy ujawniają posiadanie jedynie motywacji zewnętrznej do nauki. Część respondentów deklaruje motywację zewnętrzną do podejmowania nauki, gdzie najczęściej wymienianym czynnikiem byli rodzice (68%). Procent osób deklaruujących niniejszy motyw do podjęcia nauki sukcesywnie zmniejsza się z wiekiem, co może świadczyć o osiągnięciu niezależności od rodziców oraz większej świadomości odnośnie istotności edukacji, co minimalizuje motywację zewnętrzną, a maksymalizuje motywację wewnętrzną.

Oczekiwania rodziców jako element motywujący do nauki częściej deklarowany jest przez osoby osiągające oceny dopuszczające ($R; p = 0,010$), zatem można sądzić, iż motywacja zewnętrzna nie jest efektywna. Oczekiwania nauczycieli były deklarowane w mniejszym stopniu (45,2%), zwłaszcza przez osoby pochodzące z miasta ($R; p = 0,042$). Istotne inne motywy do zdobywania wiedzy, gdzie wiedza ujmowana jest jako wartość instrumentalna służąca osiągnięciu satysfakcjonującego zawodu i pracy, aby być osobą niezależną finansowo od innych, mogącą zapewnić rodzinie odpowiednie warunki materialno-bytowe, podało 12,1% uczniów.

Na podstawie powyższych rozważań na temat ciekawości poznawczej osób badanych wyłania się obraz współczesnej młodzieży, cechującej się przeciętnym poziomem ciekawości poznawczej, bowiem duża część respondentów deklaruje motywy zewnętrzne do podejmowania nauki. Wiedza traktowana jest jako środek do osiągnięcia celu, jakim jest satysfakcjonujący zawód i praca, bowiem młodzi ludzie są świadomi, iż jest to ważny aspekt życia w czasach płynnej nowoczesności.

Jednostka zobligowana do dostosowywania się do zastanych warunków społeczno-kulturowych ma niniejsze zadanie znacznie utrudnione poprzez egzystencję w rzeczywistości permanentnej zmiany, gdyż tempo przemian wymaga nabycia takich cech, jak: elastyczność, mobilność, gotowość do podejmowania nowych wyzwań. Konieczna jest zatem otwartość na zmianę, aby możliwa była odpowiednio szybka ich asymilacja, warunkująca zrozumienie otaczającej rzeczywistości będącej w ciągłym procesie przekształca-

³² W badaniach wyróżnione zostały m.in. następujące zmienne niezależne: miejsce zamieszkania, warunki materialno-bytowe rodziny, jakość relacji wewnątrzrodzinnych, struktura rodziny, wykształcenie rodziców, typ szkoły, średnia ocen. Istotny statystycznie układ relacji ujawnił się pomiędzy rywalizacją z rówieśnikami jako motywem do zdobywania wiedzy a wykształceniem podstawowym i zawodowym ojca ($R; p = 0,005$). Wskaźnikami niniejszej zmiennej niezależnej są odpowiedzi respondentów na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety.

nia. Jest to kolejny wyznacznik prorozwojowości oraz innowacyjności człowieka, który świadczy o odpowiedniej symbiozie ze światem płynnej nowoczesności. T. Zysk określił niniejszą orientację prorozwojową mianem giętkości poznawczej, którą rozumie „jako otwartość na nowe doświadczenia oraz zdolność do asymilacji nowych doświadczeń”³³. Giętkość poznawcza jest szczególnie istotna dla współczesnych młodych ludzi, ponieważ są oni kreatorami aktualnego życia społecznego³⁴. Postawa otwartości pozwala zrozumieć zachodzące zmiany, co przekłada się na jakość relacji jednostka – otoczenie społeczne. Młodzi ludzie charakteryzujący się wysokim stopniem giętkości poznawczej bardziej świadomie realizują własne cele życiowe, przez co podmiotowo kreują własną przyszłość. Określenie poziomu giętkości poznawczej badanej młodzieży pozwala wnosić o stopniu dostosowania się do zaistniałej rzeczywistości społeczno-kulturowej opartej na zmianie.

Zdecydowanie większa grupa badanej młodzieży ma świadomość różnorodności opinii i postaw innych ludzi (92,3%) oraz sądzi, że odmiennosc poglądów sprzyja rozwojowi człowieka (80,1%). Respondenci podkreślali otwartość na nowe doświadczenia (89,6%), tolerancyjność wobec odmiennych poglądów (88,1%), sympatię do ludzi myślących inaczej niż oni sami, gdyż mogą się od nich czegoś nauczyć (81,5%), tolerancyjność wobec innych kultur i religii (84,3%) oraz innowacyjność (72,4%). Pomimo powyżej przedstawionych deklaracji badanej młodzieży, które świadczą o wysokim poziomie giętkości poznawczej, zauważalna jest różnica respondentów w postawie wobec konkretnych zachowań, świadczących o stopniu rzeczywistej tolerancji wobec rozwiązań będących w sprzeczności wobec tradycyjnej organizacji życia codziennego. Co czwarty badany deklaruje brak akceptacji innych rozwiązań związanych z życiem rodzinnym, takich jak życie dwojga ludzi bez ślubu, wychowywanie dziecka przez matkę.

Giętkość poznawcza badanych została również potwierdzona w ustosunkowaniu się respondentów do niniejszych twierdzeń: niechęć do ludzi myślących inaczej niż oni sami oraz niechęć do zmian. Nieprzyjazne nastawienie wobec osób prezentujących inne poglądy została zaprzeczona przez 90,6% respondentów, natomiast 70,5% osób twierdzi, iż nie cechuje się niechęcią do zmian.

Niniejsze wyniki badań wykazują, iż badana młodzież jest otwarta na zmiany, co oznacza, iż niejako wkomponowała tę cechę do bagażu podstawowych właściwości niezbędnych do egzystencji w czasach płynnej nowoczesności. Dostosowywanie się do zachodzących zmian jest dla młodych

³³ T. Zysk, *Orientacja prorozwojowa*.

³⁴ Giętkość poznawcza stanowiła jeden z elementów badań A. Cybal-Michalskiej; patrz: A. Cybal-Michalska, *Orientacje proeuropejskie młodzieży*.

naturalną tendencją w relacjach jednostka – rzeczywistość społeczno-kulturowa, co świadczy o wysokim stopniu giętkości poznawczej respondentów.

Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczące stopnia giętkości poznawczej badanej młodzieży podzielone zostały na cztery grupy: otwartość na nowe doświadczenia (innowacyjność; przekonanie, że odmiennosc poglądów sprzyja rozwojowi człowieka; sympatia do ludzi mających odmiennie poglądy, ponieważ można się od nich czegoś nauczyć), świadomość istnienia różnorodności (opinii, postaw, wartości, działań; tolerancyjność wobec odmiennych poglądów innych ludzi), tolerancja (wobec innych kultur i religii; akceptacja innych rozwiązań związanych z życiem rodzinnym, takich jak życie dwojga ludzi bez ślubu, wychowywanie dziecka tylko przez matkę; akceptacja swobody seksualnej); niechęć do zmian (niechęć do osób o innych poglądach; trudność w zmienianiu poglądów). Osoby badane deklarowały wysoki poziom istnienia różnorodności (3,2) oraz otwartości na nowe doświadczenia (3,07). Nieco mniejsza średnia odpowiedzi dotyczy tolerancji obyczajowej oraz religijnej (2,92). Z kolei, niechęć do zmian świadcząca o niskim poziomie giętkości poznawczej ujawniła się w średniej 2,14.

Analiza statystyczna korelacji grup twierdzeń dotyczących poszczególnych obszarów giętkości poznawczej ze zmiennymi zależnymi wykazała szereg powiązań, które przedstawione zostaną poniżej. Otwartość na nowe doświadczenia jest istotnie zróżnicowana przez zmienne: posiadanie rodzeństwa oraz relacje z rodzeństwem. Osoby posiadające rodzeństwo ($R; p = 0,050$) i mające bardzo dobre z nim relacje ($R; p = 0,002$) częściej od pozostałych grup badanych deklarowały skłonność do otwartości na nowe doświadczenia.

Świadomość istnienia różnorodności jest istotnie statystycznie powiązana z płcią ($R; p = 0,005$) oraz relacjami z rodzeństwem ($R; p = 0,008$), gdzie dziewczęta oraz osoby mające bardzo dobre relacje z rodzeństwem wskazywały częściej na istnienie cech świadczących o świadomości istnienia różnorodności wartości, postaw, opinii, działań innych ludzi. Tolerancja religijna i obyczajowa wykazuje istotny statystycznie układ relacji z płcią ($R; p = 0,000$) oraz relacjami z ojcem ($R; p = 0,000$), gdzie dziewczęta oraz osoby deklaruujące złe relacje z ojcem najczęściej ujawniały wysoki poziom niniejszej cechy. Z kolei, niechęć do zmian jest istotnie statystycznie powiązana z deklaracjami mówiącymi o złych relacjach z rodzeństwem ($R, p = 0,031$).

Podsumowując powyższe kwestie, warto podkreślić, iż badana młodzież ujawniła wysoki poziom giętkości poznawczej, która jest niezmiernie istotna w byciu członkiem społeczeństwa płynnej nowoczesności. Niepokój wzbudza niski poziom tolerancji religijnej i obyczajowej, zwłaszcza wśród chłop-

ców, co może świadczyć o obawach wobec inności. Uwidoczniły się powiązania między poczuciem giętkości poznawczej a relacjami z rodzeństwem, gdzie można domniemywać, że kontakty z rodzeństwem kształtują giętkość poznawczą młodzieży.

Losy jednostki egzystującej w świecie płynnej nowoczesności zależne są od jej oceny stopnia możliwości realizacji założonych celów życiowych. Uwikłanie człowieka w zastane warunki społeczno-kulturowe jest mniejsze, jeżeli wykształcone jest przeświadczenie o autokreacji swojego życia, szczególnie istotne w okresie młodości. Jednostka aktywnie wpływa na otoczenie społeczne, jeżeli charakteryzuje się silnym poczuciem sprawstwa, które rozumiane jest jako „poczucie możliwości wpływania na bieg zdarzeń”³⁵. Wiara we własne możliwości sprawcze stanowi szczególnie istotny komponent osobowości innowacyjnej osób młodych, bowiem motywuje do podejmowania aktywnych działań w celu zmiany otaczającej rzeczywistości zgodnie z osobistymi celami życiowymi.

Poczucie możliwości wpływania na bieg zdarzeń jest ściśle powiązany z nastawieniem na przyszłość, które powinno stanowić immanentną cechę młodości, wynikającą z konieczności permanentnego rozwoju, autodefinicji własnego „Ja” oraz kreacji własnego życia. Z uwagi na istotność niniejszej właściwości została ona określona jako cecha charakteryzująca osobowość innowacyjną, zwana orientacją temporalną. Termin ten rozumiany jest jako „poczucie czasu, nastawienie na przyszłość, zdolność do planowania oraz umiejętność przełożenia zadań i celów ogólnych na bardziej konkretne działania”³⁶.

Wyniki badań pokazują, iż zdecydowana większość uczniów jest przekonana, że ma wpływ na własne życie (94,6%), jednak równocześnie 44,5% respondentów wyraża opinie, że życie człowieka wyznaczone jest przez los (przeznaczenie, przypadkowość, dołę). Przekonanie o możliwości wpływu na własne życie z pozoru wyklucza osądy na temat losu jako siły, która przejmuje za podmiot kierowanie wydarzeniami życiowymi. Jednakże, można dostrzec związek pomiędzy niniejszymi deklaracjami w przypadku, kiedy jednostka przejawia poczucie możliwości wpływania na bieg zdarzeń, ale jednocześnie zakłada, iż są w życiu wydarzenia, które dzieją się niezależnie od woli czy aktywności podmiotu. W porównaniu z poczuciem wpływu na własne losy, mniej respondentów deklaruje poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość (65,5%). Co trzeci uczeń nie odczuwa mocy sprawczej do zmiany otoczenia społecznego, nie ma poczucia bycia aktywnym

³⁵ T. Zysk, *Orientacja prorozwojowa*, s. 196-198.

³⁶ Tamże, s. 196-198.

podmiotem współtworzącym system społecznych powiązań, a co za tym idzie – nie będzie podejmował działań na jego rzecz. Pesymistyczne nastawienie wobec innych i świata oraz poczucie braku siły sprawczej do zmiany tego stanu rzeczy deklarowane jest jedynie przez 16,6% respondentów.

Chłopcy częściej deklarowali poczucie wpływu na własne życie oraz otaczającą rzeczywistość niż dziewczęta. Znaczne różnice pomiędzy deklaracjami, biorąc pod uwagę płeć respondentów, ujawniły się w obszarze przekonań co do możliwości zmiany rzeczywistości wokół siebie. Średnia dotycząca powyższej kwestii w grupie chłopców wynosiła 3,01, natomiast wśród dziewcząt 2,77. Można domniemywać, iż owa nierównomierność wynika z większego zainteresowania i aktywności chłopców w obszarze życia społecznego, obywatelskiego, politycznego, czy gospodarczego. Zbliżone średnie w grupie chłopców i dziewcząt ujawniły się w kwestii poglądu mówiącego, że ludzie są źli, świat jest zły i nie da się nic zmienić. W nawiązaniu do poczucia sprawstwa, takie zmienne jak: wiek, miejsce zamieszkania, czy typ szkoły nie przedstawiają istotnego statystycznie układu relacji.

Zaprezentowany dyskurs pozwala stwierdzić, iż badana młodzież uosabia zrównoważony poziom poczucia sprawstwa, zwłaszcza w wymiarze możliwości wpływu na własne życie. Poczucie wpływu na bieg zdarzeń jest niezmiernie istotną właściwością, bowiem staje się motywacją do podejmowania działań w celu kształtowania własnego życia.

Poza zaprezentowanymi powyżej ściśle osobistymi kategoriami istnieje zbiór cech wskazujących na układ relacji ja – otoczenie społeczne, które charakteryzują osobowość innowacyjną. Ustosunkowanie wobec otaczającego świata wyraża się w stopniu ufności wobec innych i świata, który rozumiany jest jako „przekonanie, że można polegać na innych ludziach, na ich zobowiązaniach czy wytworach ich pracy; że świat społeczny otaczający człowieka jest zrozumiały i przyjazny, można mu ufać”³⁷.

Większość respondentów deklaruje przekonanie, iż można polegać na innych ludziach (2,69) oraz poczucie, że otaczający świat jest przyjazny (2,47). Niniejszy optymistyczny osąd badanej młodzieży na temat ufności wobec innych i świata nie dotyczy publicznych instytucji z obszaru polityki, gospodarki czy życia społecznego, o czym świadczy ustosunkowanie respondentów do twierdzenia „instytucje polityczne działają w imię dobra społecznego” (1,99) oraz „życiem społecznym rządzi korupcja i dbałość o własne interesy” (3,03). Wysoka średnia odpowiedzi dotyczy przekonania, iż panuje znieczulica, egoizm, brak empatii (2,30) oraz konflikt pokoleń uniemożliwiający porozumienie pomiędzy pokoleniem starszym a młod-

³⁷ Tamże.

szym (2,26). Zatem, można sądzić, iż duża część badanej młodzieży podkreśla kwestię trudności w relacjach międzypokoleniowych przekładających się we wzajemnym ograniczonym zaufaniu pomiędzy dorosłymi a młodymi, co być może komplikuje progres młodych oraz chęć podejmowania działań w celu kształtowania własnego życia oraz otoczenia społecznego. Twierdzenie, iż istnieje nietolerancja wobec wszelkich odmienności, np. ludzi inaczej myślących, czujących, wyglądających, postępujących, wierzących osiągnęło średnią 2,08, zatem jest to wynik zrównoważony.

Powyżej omówione twierdzenia dotyczące ufności wobec innych i świata jako orientacji prorozwojowej, skorelowane z takimi zmiennymi niezależnymi jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, czy typ szkoły nie dały istotnego statystycznie układu relacji. Jedynie istotna statystycznie korelacja wystąpiła pomiędzy ufnością wobec innych i świata a relacjami z rodzeństwem ($R; p = 0,001$), gdzie im lepsze relacje z rodzeństwem, tym wyższa średnia ufności wobec innych i świata. Konkludując powyższe kwestie, warto podkreślić wysoki stopień ufności badanej młodzieży wobec innych i świata, zaznaczając jednocześnie niską średnią dotyczącą ufności wobec instytucji życia społecznego.

Osobowość innowacyjna cechuje się również odpowiednim ustosunkowaniem do własnej osoby oraz pozostałych uczestników życia społecznego, która wyraża się poczuciem godności i wzajemnego szacunku, który „przejawia się głównie w przekonaniu o własnej wartości, w przeświadczeniu, że człowiek ma prawo do uznania pewnych niezbędnych wartości; wzajemny szacunek dla partnerów życia społecznego”³⁸.

Wyniki badań własnych ujawniły wysoki stopień deklaracji osób badanych co do obecności niniejszej orientacji prorozwojowej. 95,2% uczniów deklaruje, iż należy darzyć szacunkiem ludzi o odmiennych poglądach. Nieco mniej respondentów sądzi, że szacunek należy okazywać wobec ludzi odbiegających od powszechnie uznanych kanonów normalności (92,6%). W odpowiedziach respondentów uwidacznia się wątpliwość co do ufności jako podstawy stosunków międzyludzkich (22,8%). Natomiast, silne poczucie własnej godności deklaruje 89,3% uczniów. Biorąc pod uwagę zmienne niezależne, poczucie godności i wzajemnego szacunku jako orientacja prorozwojowa jest istotnie statystycznie powiązane z płcią ($R; p = 0,025$), gdzie wyższe średnie w niniejszej kategorii ujawniały dziewczęta (3,35), aniżeli grupa chłopców (3,22). Istotny statystycznie układ relacji występuje również pomiędzy poczuciem godności i wzajemnego szacunku a wiekiem ($R; p = 0,044$). Wyniki badań ujawniły wprost proporcjonalną tendencję wzro-

³⁸ Tamże, s. 196-198.

stową między poczuciem godności i wzajemnego szacunku a wiekiem respondentów. Podsumowując powyższe refleksje nad poczuciem godności i wzajemnego szacunku osób badanych, należy podkreślić ich wysoki stopień przekonania o własnej wartości, co stanowi podstawę do ułożenia poprawnych relacji pomiędzy jednostką a światem.

Dociekania teoretyczno-empiryczne nad orientacjami prorozwojowymi współczesnej młodzieży wykazały, iż respondenci przejawiają wysoki stopień ciekawości oraz giętkości poznawczej, szczególnie w zakresie chęci zdobywania wiedzy oraz otwartości na nowe doświadczenia. Badana młodzież deklaruje przekonanie o wpływie na własne życie poprzez aktywne działania oraz jasno określone cele życiowe, do których sukcesywnie dąży. Wiąże się to również z nastawieniem na przyszłość, co pozwala wnioskować o możliwości wykorzystania tkwiącego w jednostce potencjału do kreowania własnych losów uwikłanych w zastane warunki społeczno-kulturowe. Respondenci dokonując autocharakterystyki, ujawnili wysokie poczucie godności i wzajemnego szacunku, czyli że młodzież dysponuje silnym „podłożem” do „wybicia się” w świat społecznych powiązań, gdzie wiara w siebie oraz innych stanowi nieodzowny warunek osiągnięcia satysfakcji z jakości podejmowanych relacji z innymi. Analiza wyników badań na temat obszaru ufności wobec innych i świata pokazuje, iż współczesna młodzież jest zaniepokojona panowaniem pewnych zasad, którymi rządzi się świat społeczny, co przekłada się na nieufność wobec instytucji społecznych. Jednakże, nadzieję wzbudza fakt, iż młodzież nie zatraciła wiary w drugiego człowieka, sądząc, że można pokładać w nim ufność oraz współdziałać w imię dobra społecznego. Powyższe refleksje pozwalają wysnuć wniosek, iż młodzież stanowi aktywny podmiot perspektywnych zmian. Świat zdominowany przez ambiwalencję oraz zmianę nie pozostawia jednostce wyboru. Prorozwojowość stała się atrybutem aktywnego współuczestnictwa i współdziałania w świecie globalnej ekumeny kulturowej.

BIBLIOGRAFIA

- Beck U., *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Boni M., *Rekomendacje dla polityk publicznych*, [w:] *Młodzi 2011*, red. K. Szafraniec, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- Buczkowski P., Cichocki R. (red.), *Podmiotowość. Możliwość – rzeczywistość – konieczność*, Redakcja Wydawnictw Ośrodka Analiz Społecznych ZMW, Poznań 1988.
- Cichocki R., *Podmiotowość w społeczeństwie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Cybal-Michalska A., *Orientacje proeuropejskie młodzieży. Stan i potrzeby edukacyjne*, Wydawnictwo Volumin, Poznań 2001.

- Cybal-Michalska A., *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Elias N., *Spółeczeństwo jednostek*, przekł. J. Stawiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Filipiak M., *Młodzież – próba definicji*, [w:] *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, red. H. Kwiatkowska, M. Filipiak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- Giddens A., *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji*, przekł. S. Amsterdamski, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2003.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. Życie w epoce późnej nowoczesności*, przekł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Gliszczyńska X. (red.), *Człowiek jako podmiot życia społecznego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
- Jarymowicz M., *Spostrzeganie własnej indywidualności: percepcja i atrakcyjność odrębności własnej osoby od innych ludzi*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.
- Kwiatkowska G., Filipiak M. (red.), *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- Mead M., *Kultura i tożsamość: studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 1978.
- Reykowski J., *Podmiotowość – szkic problematyki, podmiotowości*, [w:] *Podmiotowość. Możliwość – rzeczywistość – konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichocki, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1998.
- Reykowski J., Skarżyńska K., Ziółkowski M. (red.), *Orientacje społeczne jako element mentalności*, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1990.
- Szafraniec K. (red.), *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- Sztompka P., *Socjologiczna teoria podmiotowości*, [w:] *Podmiotowość. Możliwość – rzeczywistość – konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichocki, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1998.
- Zysk T., *Orientacja prorozwojowa*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1990.